

**BADIIY-PEDAGOGIK ADABIYOTLAR VOSITASIDA BO‘LAJAK  
O‘QITUVCHILARNING KASBIY MADANIYATINI  
SHAKLLANTIRISHNING ZARURATI**

***Sultonova O‘g‘ilxon Sobirjonovna***

*Qo‘qon davlat universiteti 2-kurs tayanch doktoranti*

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy madaniyatini shakllantirishda badiiy-pedagogik adabiyotlardan foydalanishning zarurati ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi. Zamonaviy ta’lim sharoitida o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi faqat fan bo‘yicha bilim va metodik ko‘nikmalar bilan belgilanmasligi, balki uning pedagogik qadriyatlari, ma’naviy-axloqiy pozitsiyasi, muloqot madaniyati, empatiyasi, estetik didi va refleksiv qobiliyati bilan ham chambarchas bog‘liqligi yoritiladi. Badiiy-pedagogik asarlar pedagogik vaziyatlarni obrazli idrok etish, kasbiy muammolarni tahlil qilish, pedagog shaxsiga xos fazilatlarini anglash hamda kasbiy qadriyatlarni ichkilashtirishning muhim manbasi sifatida talqin qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy madaniyat, pedagogik madaniyat, badiiy-pedagogik adabiyot, kasbiy qadriyat, pedagogik tafakkur, refleksiya, aksiologik yondashuv, ma’naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik ta’lim.

**Аннотация.** В данной статье научно и теоретически обосновывается необходимость использования художественно-педагогической литературы в формировании профессиональной культуры будущих учителей. Подчеркивается тот факт, что в современных образовательных условиях профессиональная подготовка учителя определяется не только знаниями и методическими навыками по предмету, но и тесно связана с его педагогическими ценностями, духовно-нравственной позицией, культурой общения, эмпатией, эстетическим вкусом и рефлексивными способностями. Художественно-педагогические произведения рассматриваются как важный источник образного восприятия

*педагогических ситуаций, анализа профессиональных проблем, понимания качеств, присущих педагогической личности, и усвоения профессиональных ценностей.*

**Ключевые слова:** *будущий учитель, профессиональная культура, педагогическая культура, художественно-педагогическая литература, профессиональная ценность, педагогическое мышление, рефлексия, аксиологический подход, духовно-нравственное воспитание, педагогическое образование.*

**Abstract.** *This article scientifically and theoretically substantiates the need to use artistic and pedagogical literature in the formation of the professional culture of future teachers. It highlights the fact that in modern educational conditions, a teacher's professional training is determined not only by knowledge and methodological skills in the subject, but is also closely related to his pedagogical values, spiritual and moral position, culture of communication, empathy, aesthetic taste and reflexive abilities. Artistic and pedagogical works are interpreted as an important source of figurative perception of pedagogical situations, analysis of professional problems, understanding of the qualities inherent in the pedagogical personality, and internalization of professional values.*

**Keywords:** *future teacher, professional culture, pedagogical culture, artistic and pedagogical literature, professional value, pedagogical thinking, reflection, axiological approach, spiritual and moral education, pedagogical education.*

**Kirish.** Bugungi globallashtirish va ta'lim mazmunining yangilanishi sharoitida o'qituvchiga qo'yilayotgan talablar tobora kengayib bormoqda. Endilikda o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi faqat muayyan fan doirasidagi bilimlar yoki pedagogik texnologiyalarni egallash bilangina baholanmaydi. Uning kasbiy faoliyati ma'naviy-axloqiy mas'uliyat, insonparvarlik, pedagogik takt, muloqot madaniyati, estetik did, ijodkorlik va o'z faoliyatini tahlil qila olish qobiliyatini ham talab etadi. Shu jihatdan bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini shakllantirish oliy pedagogik ta'limning ustuvor vazifalaridan

biri hisoblanadi.

Kasbiy madaniyat o'qituvchining umumiy madaniyati va kasbiy faoliyatga oid bilim, qadriyat, munosabat hamda xulq-atvor me'yorlarining o'zaro birligida namoyon bo'ladi. U pedagogning o'quvchi shaxsiga munosabati, kasbiy qaror qabul qilishi, ta'limiy va tarbiyaviy vaziyatlarda tutgan pozitsiyasi, nutqi va muloqotida yaqqol ko'rinadi. Shuning uchun kasbiy madaniyatni faqat ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar orqali shakllantirish yetarli emas. Talabaning ichki dunyosiga ta'sir ko'rsatadigan, unda kasbiy hodisalarga nisbatan shaxsiy munosabatni yuzaga keltiradigan vositalardan foydalanish zarur.

Bunday vositalardan biri badiiy-pedagogik adabiyotlardir. Badiiy asar insonni hayotiy hodisalarni obrazlar orqali idrok etishga, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholashga, murakkab vaziyatlarda axloqiy va kasbiy tanlov qilishga undaydi. Pedagogik mazmundagi badiiy asarlar esa ta'lim va tarbiya jarayonidagi ziddiyatlar, ustoz va shogird munosabatlari, o'qituvchining kasbiy burchi, mas'uliyati va insoniy fazilatlarini badiiy talqin etishi bilan alohida ahamiyatga ega.

**Metodlar.** Tadqiqotda tizimli, aksiologik, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatli va madaniyatshunoslik yondashuvlar metodologik asos sifatida qabul qilindi. Tizimli yondashuv kasbiy madaniyatni motivatsion-qadriyatli, kognitiv, kommunikativ, faoliyatli-ijodiy va refleksiv komponentlarning o'zaro bog'liq majmui sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Aksiologik yondashuv pedagogik faoliyatning insonparvarlik, adolat, mas'uliyat, hurmat va kasbiy burch kabi qadriyatlar bilan bog'liqligini ochib berishga xizmat qildi.

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik va badiiy-pedagogik manbalarni tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, tizimlashtirish va nazariy modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Badiiy asarlardagi pedagogik vaziyatlar mazmunan tahlil qilinib, ulardan bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini shakllantirishda foydalanish imkoniyatlari aniqlandi.

Shuningdek, pedagogik vaziyatlarni muammoli tahlil qilish, refleksiv savollar, munozara, qahramonlar faoliyatini kasbiy nuqtayi nazardan baholash va ijodiy topshiriqlar kabi usullar metodik vosita sifatida ko'rib chiqildi. Ushbu

metodlar talabani tayyor xulosani qabul qilishidan ko'ra, mustaqil ravishda pedagogik mazmunni anglashga imkon yaratadi.

**Natijalar.** Tahlil natijalari badiiy-pedagogik adabiyotlardan foydalanish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini shakllantirishda bir necha muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini ko'rsatdi. Birinchidan, badiiy obraz va hayotiy vaziyatlar orqali pedagogik qadriyatlar talaba tomonidan abstrakt tushuncha sifatida emas, balki konkret insoniy tajriba sifatida qabul qilinadi. Bu esa kasbiy qadriyatlarning shaxsiy mazmun kasb etishiga yordam beradi.

Ikkinchidan, badiiy-pedagogik asarlar bo'lajak o'qituvchilarda empatiya va pedagogik sezgirlikni rivojlantiradi. O'qituvchi faoliyatida o'quvchining ichki holatini tushunish, uning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda turli pedagogik vaziyatlarga insonparvarlik nuqtayi nazaridan yondashish muhimdir. Badiiy qahramonlarning kechinmalari va munosabatlarini tahlil qilish ana shu sifatlarning rivojlanishiga zamin yaratadi.

Uchinchidan, badiiy asarlar pedagogik tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Talaba asardagi voqea-hodisalarni sabab-oqibat jihatidan tahlil qiladi, qahramonlarning qarorlarini baholaydi va muqobil yechimlarni taklif etadi. Natijada pedagogik muammolarni ko'ra bilish, ularni tahlil qilish va asoslangan qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi.

To'rtinchidan, badiiy-pedagogik adabiyotlar kasbiy refleksiyaning kuchaytiradi. Talaba badiiy obrazdagi o'qituvchi yoki tarbiyachi faoliyatini o'zining kelajakdagi kasbiy pozitsiyasi bilan qiyoslaydi. "Men bu vaziyatda qanday yo'l tutgan bo'lardim?", "Ushbu pedagogning qaysi fazilatlarini men uchun namuna?", "Qanday xatti-harakat kasbiy madaniyatga mos keladi?" kabi savollar kasbiy o'zini anglash jarayonini faollashtiradi.

Beshinchidan, badiiy-pedagogik adabiyotlardan foydalanish kasbiy madaniyatning kommunikativ va nutqiy jihatlarini rivojlantirish imkonini beradi. Asarlarni muhokama qilish, munozara tashkil etish, pedagogik vaziyatlarga munosabat bildirish va dalillangan fikr bayon etish orqali talabalarning pedagogik muloqotga tayyorgarligi ortadi.

**Natijalar tahlili va muhokama.** Bo'lajak o'qituvchilar kasbiy madaniyatini shakllantirishda badiiy-pedagogik adabiyotlardan foydalanishning zarurati, avvalo, pedagogik ta'limdagi nazariya va shaxsiy tajriba o'rtasidagi tafovutni kamaytirish bilan izohlanadi. Nazariy bilimlar talabaning ongida ma'lum tushunchalar tizimini shakllantiradi, biroq ularning kasbiy e'tiqod va xulq-atvorga aylanishi uchun emotsional-qadriyatli o'zlashtirish zarur. Badiiy asar aynan ana shu jarayonni ta'minlaydigan vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik ta'lim tarixida o'qituvchi shaxsining ma'naviy qiyofasi alohida e'tiborga molik bo'lib kelgan. K.D.Ushinskiy o'qituvchi shaxsining tarbiyaviy ta'sirini muhim pedagogik omil sifatida qaragan. A.S.Makarenko pedagogning talabchanligi va jamoaviy tarbiya jarayonidagi mas'uliyatini yoritgan. V.A.Suxomlinskiy esa o'qituvchi faoliyatining markaziga bolaning shaxsini, unga mehr va hurmat bilan munosabatda bo'lishni qo'ygan. Ushbu qarashlar zamonaviy kasbiy madaniyat mazmunining insonparvarlik va aksiologik asoslarini tushunishda muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek pedagogik tafakkurida ham ustozning ma'naviy qiyofasi va tarbiyaviy mas'uliyatiga katta e'tibor qaratilgan. Abdulla Avloniy ta'lim va tarbiyani inson kamolotining asosiy omili sifatida talqin qilib, axloqiy tarbiyaning ijtimoiy ahamiyatini asoslab bergan. Alisher Navoiy asarlarida ilm, odob, komillik, insonparvarlik va ustozga hurmat g'oyalari yuksak badiiy darajada ifodalangan. Ushbu meros bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy va ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirishda muhim pedagogik manba hisoblanadi.

Badiiy-pedagogik adabiyotlar bilan ishlash samaradorligi ularni tanlash va ta'lim jarayoniga kiritish metodikasiga ham bog'liq. Asarni faqat mazmunini bayon qilish yoki qahramonlarga tavsif berish bilan cheklash kutilgan natijani bermaydi. Bunda pedagogik muammoni aniqlash, qahramonlar xatti-harakatining kasbiy va axloqiy asoslarini tahlil qilish, muqobil qarorlarni ishlab chiqish hamda asar mazmunini zamonaviy pedagogik vaziyatlar bilan bog'lash muhimdir.

Masalan, badiiy asardagi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ziddiyatni keys vaziyat sifatida tashkil etish mumkin. Talabalarga vaziyatning sabablari,

ishtirokchilarning psixologik holati, pedagogning kasbiy xatosi yoki muvaffaqiyatli qarori hamda muqobil yechimlar yuzasidan topshiriqlar beriladi. Bunday faoliyat nazariy bilimlarni real yoki realga yaqin pedagogik vaziyatlarda qo'llash imkonini yaratadi.

Shu nuqtayi nazardan, badiiy-pedagogik adabiyotlar asosida kasbiy madaniyatni shakllantirish jarayonini uch bosqichda tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Birinchi bosqichda asarning pedagogik va ma'naviy mazmuni idrok etiladi. Ikkinchi bosqichda undagi pedagogik vaziyatlar, qadriyatlar va kasbiy muammolar tahlil qilinadi. Uchinchi bosqichda esa talaba o'zining kasbiy pozitsiyasini aniqlaydi, refleksiv xulosa chiqaradi va olingan natijalarni kelajakdagi pedagogik faoliyati bilan bog'laydi.

Taklif etilayotgan yondashuvning muhim jihatida shundaki, unda badiiy adabiyot o'qitishning qo'shimcha materiali emas, balki kasbiy rivojlanishga xizmat qiluvchi mazmunli pedagogik resurs sifatida qaraladi. Bu esa bo'lajak o'qituvchini kasbiy faoliyatning texnologik jihatlariga tayyorlash bilan bir qatorda, uning kasbiy e'tiqodi va madaniy pozitsiyasini ham shakllantirish imkonini beradi.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini shakllantirish zamonaviy oliy pedagogik ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Kasbiy madaniyat pedagogning bilim va ko'nikmalari bilangina emas, balki uning pedagogik qadriyatlari, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, kommunikativ madaniyati, ijodkorligi va refleksiv qobiliyati bilan belgilanadi.

Badiiy-pedagogik adabiyotlar ana shu sifatlarni rivojlantirish uchun katta didaktik va tarbiyaviy imkoniyatga ega. Ular pedagogik hodisalarni obrazli idrok etish, kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish, empatiyani rivojlantirish, kasbiy qadriyatlarni ichkilashtirish va pedagogik refleksiyani faollashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, badiiy-pedagogik adabiyotlardan foydalanishning samaradorligi ularni shaxsga yo'naltirilgan, aksiologik, faoliyatli va refleksiv yondashuvlar asosida tashkil etishga bog'liq. Mazkur jarayonda muammoli savollar, keyslar, munozaralar, rol va vaziyatlar, qiyosiy tahlil va refleksiv topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Kelgusida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini badiiy-pedagogik adabiyotlar vositasida shakllantirishning aniq modeli, pedagogik shart-sharoitlari, mezon va ko'rsatkichlari hamda diagnostika vositalarini ishlab chiqish mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlarni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi.
2. Ushinskiy K.D. Pedagogik asarlar to'plami.
3. Makarenko A.S. Pedagogik poema.
4. Suxomlinskiy V.A. Bolalarga jonim fido. – Toshkent: O'qituvchi.
5. Suxomlinskiy V.A. Fuqarolik tarbiyasi haqida.
6. Navoiy A. Mahbub ul-qulub.
7. Musurmonova O. O'qituvchi ma'naviyati va kasbiy madaniyati masalalari.
8. Mavlonova R. va boshqalar. Pedagogika. – Toshkent.
9. To'xtaxodjayeva M. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va tarixi.
10. Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya va kompetensiyaviy yondashuv masalalari.